Sofist 13 (2026):7-34
Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş/Received: 28.09.2026-Revizyon/Revised: 16.10.2026-Kabul/Accepted: 17.10.2026

Eleştirel Bir Disiplin Olarak Dil Felsefesi: Vincent Descombes'ta Felsefi Gramerin İşlevi ve Sınırları

Philosophy of Language as a Critical Discipline: The Function and Limits of Philosophical Grammar in Vincent Descombes

Adnan Akan

Özet

Bu makale, Vincent Descombes'un felsefi gramer anlayışını dil felsefesinin eleştirel işlevi bakımından inceler. Temel soru, kavramsal çözümlemenin felsefi savları hangi ölçütlerle değerlendirdiği ve bu değerlendirmenin hangi sınırlar içinde kaldığıdır. Çalışma, Descombes'un dil, zihin, eylem ve toplumsal kurumlar üzerine metinlerini karşılaştırmalı yakın okumayla ele alır. Savunulan tez, felsefi gramerin kavramların kullanım koşullarını ve çıkarımsal bağlantılarını açıklığa kavuşturarak kuramsal genellemeleri denetlediğidir. Bu işlev, anlam çözümlemesine analitik bir öncelik tanır; ancak onu bütün bilgiyi temellendiren bağımsız bir ilk felsefeye dönüştürmez. Descombes'un yaklaşımı bu nedenle genel bir kuram

Abstract

This article examines Vincent Descombes's conception of philosophical grammar in relation to the critical function of the philosophy of language. It asks which criteria conceptual analysis employs to assess philosophical claims and what limits constrain that assessment. Through comparative close readings of Descombes's writings on language, mind, action, and social institutions, the article argues that philosophical grammar tests theoretical generalizations by clarifying concepts' conditions of use and inferential connections. This grants an analytical priority to the clarification of meaning without turning it into an independent first philosophy that grounds all knowledge. Descombes's approach therefore

Bu makale, Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY 4.0) kapsamında lisanslanmıştır. This article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) License.

✉ Arş. Gör. Dr. | Kocaeli Üniversitesi Felsefe Bölümü, Kocaeli, Türkiye | adnan.akan@kocaeli.edu.tr | ORCID: 0000-0003-1716-1137

karşıtlığı olarak yorumlanamaz. Zihnin dışsallığı ve anlamın kurumsal koşulları üzerine olumlu savları, eleştirel çözümlemenin açıklayıcı sonuçları bulunduğunu gösterir. Makale önce doğal dilin iletişim koduyla özdeşleştirilmesine yöneltilen itirazı ele alır; ardından analitik öncelik ile nihai temellendirme arasındaki ayrımı belirler. Özne, zihinsel içerik ve pratik yargı çözümlemeleri üzerinden üç eleştirel işlem ayrıştırılır: kavramsal kaymaların teşhisi, kullanım koşullarının ortaya konması ve genellemelerin kapsamının sınanması. Bu işlemler problem, gramatik teşhis, gerekçe, felsefi sonuç ve sınır bakımından karşılaştırılır. Son bölüm, ortak anlam ölçütlerinin görüş birliğinden ve kolektif bir zihinden farkını, konuşma ve verme örnekleriyle açıklar. Antropolojiyle ilişki, felsefi çözümleme ile tarihsel ve toplumsal araştırma arasında karşılıklı bir denetim olarak değerlendirilir. Gramatik çözümlemenin gücü, somut ayrımları gerekçelendirmesine bağlıdır; empirik açıklamaların veya normatif değerlendirmelerin yerini tek başına tutamaz.

Anahtar Kelimeler: Dil felsefesi, felsefi gramer, kavramsal çözümleme, antropolojik holizm, Vincent Descombes.

cannot be understood as a wholesale rejection of theory. His positive claims concerning the exteriority of mind and the institutional conditions of meaning show that critical analysis has explanatory consequences. The article first considers his objection to identifying natural language with a communication code, then distinguishes analytical priority from ultimate grounding. Analyses of the subject, mental content, and practical judgment illustrate three critical operations: diagnosing conceptual shifts, displaying conditions of use, and testing the scope of generalizations. These operations are compared in terms of the problem, grammatical diagnosis, justification, philosophical outcome, and limits. The final section uses speaking and giving to distinguish common criteria of meaning from agreement in opinion and from a collective mind. The relation to anthropology is understood as reciprocal scrutiny between philosophical analysis and historical and social inquiry. Grammatical analysis derives its force from justified distinctions in particular cases; it cannot by itself replace empirical explanation or normative evaluation.

Keywords: Philosophy of language, philosophical grammar, conceptual analysis, anthropological holism, Vincent Descombes.

Giriş

Bir felsefi savın değerlendirilmesi, öncüllerin doğruluğunu ve çıkarımın geçerliliğini incelemenin yanı sıra, savda kullanılan kavramların ne iş gördüğünü belirlemeyi gerektirir. Özellikle aynı sözcüğün farklı anlamlarda kullanıldığı tartışmalarda, görünüşte karşı karşıya gelen iki görüşün aynı soruya yanıt verip vermediği açık olmayabilir. "Özne", "zihin" veya "kimlik" üzerine bir tartışma, tarafların bu sözcüklerle neyi ayırt ettikleri belirlenmeden ilerlediğinde, görüş ayrılığı ile kavramsal kayma birbirine karışır. Burada eleştiriye düşen görev, sorunun kuruluşunu incelemek ve ileri sürülen iddianın hangi koşullarda sınanabilir olduğunu açıklamaktır.

Vincent Descombes'un felsefi gramer (*grammaire philosophique*) anlayışı bu görevin nasıl yerine getirilebileceğine ilişkin bir yaklaşım sunar. "Gramer" burada yalnızca bir dilin doğru tümce kurma kurallarını ifade etmez. Felsefi gramer, bir ifadenin anlaşılır kullanımını mümkün kılan ayrımları, diğer ifadelerle ilişkilerini ve kullanımının gerektirdiği bağlamı inceler. Descombes, *Le complément de sujet*'de sözcüklerin tümce, dil oyunu ve yaşam biçimi içindeki yerlerinin açıklığa kavuşturulmasını önerir; bununla birlikte bu önerinin bütün felsefe için önceden geçerli bir öğreti sayılmaması gerektiğini özellikle belirtir. Kendi ifadesiyle, "Teşhis her somut durumda ayrı ayrı konulmalıdır" ("*Le diagnostic doit être porté au cas par cas*"; Descombes, 2018a, s. 13). Dolayısıyla gramatik teşhis, karşılaşılan güçlük üzerinden gerekçelendirilmeli ve sağladığı açıklıkla değerlendirilmelidir (Descombes, 2018a, ss. 12–15).

Bu makalede tartışılmak istenen husus, Descombes'ta dilin kavramsal olarak incelenmesinin felsefi iddialar üzerinde nasıl bir eleştirel yetki kazandığı ve bu yetkinin sınırının ne olduğudur. Bu tartışmanın bize taşıyacağı yer ise, felsefi gramerin kavramların kullanım koşullarını ve çıkarımsal bağlantılarını belirleyerek kuramsal genellemeleri denetlediğidir. Anlamın açıklığa kavuşturulması, bir savın gerekçelendirilmesi bakımından analitik öncelik taşır; fakat bu öncelik, bütün bilgi ve eylemi dil hakkındaki bir kuramdan türetme yetkisi vermez. Eleştirel işlev, bu ayrım korunduğunda

açıklayıcı ve kurucu sonuçlarla bağdaşır. Descombes'un zihnin dışsallığını açıkça savunması ve antropolojik holizm için argüman geliştirmesi, yaklaşımını bütün olumlu felsefi tezlerden vazgeçiş olarak okumayı engeller (Descombes, 1995, ss. 9–11; 2014, ss. 3–9).

Bu ayrımın erken bir örneği *L'inconscient malgré lui*'nin önsözündeki sözce (*énoncé*) ile sözceleme (*énonciation*) karşılaştırmasıdır. Burada, Molière'in Dom Juan'ı, Sganarelle'in kendisine yönelttiği neye inandığı sorusuna, iki ile ikinin dört, dört ile dördün sekiz ettiğini söyleyerek karşılık verir. Descombes'un dikkat çektiği şey, aritmetik sözcenin doğruluğunun, bu karşılığın konuşma içindeki işlevini açıklamaya yetmemesidir. Doğru bir önerme dile getirmek, her durumda soruya uygun ve açık bir yanıt vermek anlamına gelmez (Descombes, 1977, ss. 7–8). Bununla birlikte sözceleme anlamsız değildir: karşılığı kaçamak kılan da konuşma içindeki anlaşılır işlevidir. Dolayısıyla önermesel doğruluk, söz ediminin uygunluğu ve anlamlılık birbirinden ayrılmalıdır.

Anlam çözümlemesine tanınan öncelik, bütün tartışmalarda önce anlamı eksiksiz belirleyip ancak sonra doğruluğa geçebileceğimiz anlamına gelmez. Karşı örnekler, gözlemler ve çıkarım denemeleri, bir ifadenin nasıl anlaşıldığını görünür kılabilir. Buradaki öncelik mantıksaldır: bir itirazın neye yöneldiğini söyleyebilmek için tartışılan iddianın yeterince belirlenmiş olması gerekir. Bu koşul, anlam ile doğruluğu araştırmada birbirinden bütünüyle ayıran zamansal bir sıra dayatmaz. Descombes'un yargı türünü belirleme ile o yargının nasıl temellendirileceğini belirleme arasında kurduğu ilişki de bu yöndedir (Descombes, 2015, ss. 68–69).

İkincil literatür, bu yaklaşımın açıklayıcı sonuçları konusunda farklı değerlendirmeler içerir. Brandom (2004), bilişsel içselciliğin eleştirisinden nesnel tin anlayışına uzanan argümanı geliştirirken, Callegaro (2016) armağan çözümlemesinden hareketle toplumsal ilişkilerin özgüllüğünü tartışır. Bouvier (2014, ss. 7–8, 10–11, 15) ise dilsel yapılar, ilişkisel kavramlar ve fiilî toplumsal ilişkiler arasındaki geçişin gerekçesini sorgular. Perrier'nin (2009, ss. 181–183) Proust okumasına yönelttiği itirazlar da felsefi açıklamanın bir metnin anlatı ve ifade özelliklerini yeterince gözetip

gözetmediğini gündeme getirir. Bu çalışmalar, Descombes'un yaklaşımını bir kuram karşıtlığı altında birleştirmekten çok, kavramsal çözümlemenin açıklayıcı iddiasını ve bu iddianın sınırlarını tartışmaya açar.

Bu makalenin katkısı, söz konusu açıklama ve gerekçelendirme sorununu üç eleştirel işlemi karşılaştırarak belirginleştirmektir. Yöntem, seçilmiş birincil metinlerin yakın okunması ve örneklerin argüman içindeki görevlerinin yeniden kurulmasıdır. Tarihsel değerlendirme, zihin felsefesi, eylem çözümlemesi ve toplumsal ontoloji metinleri aynı türde kanıtlar olarak kullanılmaz; her metnin iddiası kendi bağlamında ele alınır. Karşılaştırma, her örnekte problemin nasıl kurulduğunu, hangi gramatik ayrımın yapıldığını, bu ayrımın gerekçesini, felsefi sonucunu ve geçerlilik sınırını izler. Bir ayrımı somutlaştıran örnek ile bir iddiayı destekleyen veya evrensel bir savı çürüten örnek ayrıca ayırt edilir. Üç işlem, Descombes'un verdiği kapalı bir yöntem listesi veya eserlerinin değişmez bir gelişim şeması değildir; bu makalede önerilen, birbirleriyle kesişebilen analitik ayrımlardır. İnceleme önce iletişim kodunun doğal dilin genel modeli hâline getirilmesine yöneltilen itirazı ele alır. Ardından analitik öncelik ile nihai temellendirme arasındaki ayrım açıklanır. Dördüncü bölümde özne, zihinsel içerik ve pratik yargı örnekleri üzerinden eleştirel işlemler incelenir. Beşinci bölüm ise anlamın kamusal koşullarını, antropolojiyle ilişkinin gerekçesini ve yönteme yöneltilebilecek itirazları tartışır.

1. Göstergebilimsel Modelin Açıklama Sınırı

1.1. Yapısal Çözümleme İle Genel Gösterge Kuramı Arasındaki Ayrım

Le même et l'autre, Descombes'un Fransız felsefesindeki dönüşümleri yorumladığı tarihsel ve eleştirel bir çalışmadır. Bu kitapta yapısalcılık tek bir öğreti olarak ele alınmaz. Descombes, yapısal çözümleme yöntemini, göstergebilimsel anlam kuramını ve dönemin felsefi yönelimini birbirinden ayırır. Yöntem olarak yapısal çözümleme, Fransız fenomenolojisiyle yaşanan tartışmaya indirgenemeyecek kadar eski ve geniş bir uygulama alanına sahiptir. Göstergebilimsel program ise anlamın kaynağını açıklama

iddiasıyla fenomenolojiye rakip olur. Üçüncü kullanım, hem fenomenolojiye hem göstergebilime yönelen eleştirileri de içeren bir felsefi yönelimi adlandırır (Descombes, 1979, ss. 96–100).

Bu ayrım, eleştirinin hedefini belirlemek açısından gereklidir. Descombes'un itirazından, ilişkilerin veya yapıların incelenmesinin başlı başına yanlış olduğu sonucu çıkarılamaz. Kendisinin daha sonraki antropolojik holizmi de parçaların birbirine bağımlılığını ve ilişkisel konumlarını çözümlemeye dayanır. Tartışılan nokta, belirli bir alanda kullanılan çözümleme aracının, bütün anlamlı etkinlikleri açıklayan bir modele dönüştürülmesidir. Yapısal çözümleme ile yapısal nedensellik veya genel bir kod kuramı aynı şey sayıldığında, yöntemin başarısı onun felsefi yorumunun kanıtıymış gibi sunulur (Descombes, 2014, ss. 155–156, 303).

Descombes'un 1979 tarihli incelemesinde göstergebilimsel model, doğal dilleri iletilerin kodlandığı sistemler olarak ele alır. Böyle bir sistemde işaretin değeri tek başına taşıdığı bir nitelikten değil, diğer işaretlerle kurduğu karşıtlıklardan kaynaklanır. Kodun iletiye önceliği, konuşanın ifade olanaklarının önceden mevcut bir düzenle belirlendiği düşüncesini destekler. Bu düşünce, anlamın konuşan kişinin kendi başına sahip olduğu içsel bir içerikten çıkarılmasına itiraz eder; ancak anlamın üretimini bütünüyle kodun işleyişine bağlama sorunuyla karşılaşır (Descombes, 1979, ss. 114–119).

Burada betimlenen savlar, Saussure, Lévi-Strauss, Lacan ve Deleuze'ün görüşlerinin bütün farklarını ortadan kaldıran ortak bir öğretinin doğrudan aktarımı olarak alınmamalıdır. Bunlar, Descombes'un göstergebilimsel modelde teşhis ettiği bir argüman ailesinin yeniden kuruluşudur. Nitekim kendisi, dilin kodla özdeşleştirilmesindeki güçlüğü tartışırken Lacan'ın "kod" teriminden uzaklaşmasına da işaret eder (Descombes, 1979, s. 123). Bu husus, eleştirilen düşünürlerin aynı kavramsal konumu değişmeden sürdürdükleri varsayımını sınırlar. Dolayısıyla bu çalışmada yapılmak istenen şey, söz konusu düşünürlerin tamamı hakkında bir hüküm vermek değil, Descombes'un modelin genelleştirilmesine hangi gerekçeyle itiraz ettiğini açıklamaktır.

1.2. Kodun Kurulmasının Önvarsaydığı Dil

Descombes'un kod ile doğal dil arasında yaptığı ayrım, eleştirinin merkezindedir. Bir kod belirli bir amaç için oluşturulur; simgelerin hangi durumlarda neyi bildireceği kurallarla saptanır. Doğal dil ise konuşanların her türlü konuşmadan önce üzerinde uzlaştıkları böyle bir düzenek olarak açıklanamaz. Kod kurmak için kullanılan açıklamaların, talimatların ve uzlaşmaların kendilerinin anlaşılır olması gerekir. Descombes bu nedenle kodun kurulmasının bir dili önvarsaydığını vurgular (Descombes, 1979, ss. 121–123).

Bu ayrımı somutlaştırmak üzere, bir ışığın yanmasının "geç", sönmesinin "dur" anlamına geldiği bir düzenek düşünelim. Bu örnekte simgelerin anlamı, kodun kullanımını öğrenenlere verilen açıklamayla belirlenir. Kodun işe yaraması, kullanıcıların yalnızca iki işareti ayırt etmelerine değil, durmanın ve geçmenin ne olduğunu, talimatın hangi etkinliği düzenlediğini anlamalarına da bağlıdır. Burada kurulan örneğin görevi açıklayıcıdır: kodun belirli bir iletişim görevini nasıl yerine getirdiğini göstermek ile dilsel anlaşılabilirliğin tamamını koddan türetmek farklı açıklama hedefleridir. Genel modele yöneltilen itirazın gerekçesi, örneğin kendisinden çok, bu ikinci hedefin birinci açıklamanın önvarsayımlarını da açıklamayı gerektirmesidir.

İtirazın gücü, bütün kod modellerinin döngüsel veya yararsız olduğunu söylemekte değildir. Önceden mevcut dilsel yeterlikleri varsayan bir model, belirli bir iletişim biçimini açıklamada yararlı olabilir. Sorun, bu varsayımları korurken onların nasıl mümkün olduğunu da aynı modelle açıklamış olma iddiasıdır. Böyle bir açıklama, açıklaması gereken koşulu başlangıçta kullanır. Dolayısıyla döngüsellik suçlaması modelin varlığına değil, açıklama kapsamının aşılmasına yöneltilmelidir. Descombes'un eleştirisi bu sınırlamayla okunduğunda, bilimsel modellemeye genel bir itiraz olmaktan çıkar ve modelin önvarsayımlarının denetimine dönüşür.

L'inconscient malgré lui'de dilin bir iletişim aracı olarak tanımlanmasına yöneltilen itiraz da aynı dikkatle değerlendirilmelidir. Descombes, konuşmayı yalnızca söylenmek istenenin aktarılması olarak tanımlayan

görüşün, sözü söyleyen kişinin söyledikleri üzerindeki egemenliğini peşinen kabul ettiğini belirtir. Bilinçdışını yalnızca bilinmek istenmeyen içerik biçiminde ele almak, bilinç ile irade arasında tartışmalı bir bağ kurar (Descombes, 1977, ss. 9–11). Dilin iletişimde kullanıldığı inkâr edilmez; iletişim işlevinin dilin bütün kullanımını açıklayan bir öz olarak kabul edilmesi sorgulanır. Descombes'un bu bağlamda Poe'nun frenolojiye ilişkin eleştirisinden yararlanması da işlevin, incelenen olgunun yapısını baştan belirlemesine karşı bir benzetmedir; tartışmanın bütününü Poe'ya ait bir dil kuramı olarak aktarmak doğru olmaz. Bu erken metnin bir başka özelliği, Descombes'un kendisinin bir sözceleme kuramı önermesidir. Öneri, sözceleme ile söylenebilir olanın kaybı arasındaki ilişkinin incelenmesine dayanır ve doğrulanması gereken bir varsayım olarak sunulur (Descombes, 1977, s. 9). Dolayısıyla metin, her türlü kuramsal girişimin reddine kanıt oluşturmaz. Gösterdiği şey, kuramın açıklama gücünün, kullandığı kavramların belirlenmesine ve varsayımlarının gerekçelendirilmesine bağlı olduğudur. Kod eleştirisinin makalenin genel savına katkısı da burada bulunur: bir kavramsal model, kendi koşullarını görünmez kıldığında eleştirel denetim gerektirir.

2. Analitik Öncelik ve Nihai Temellendirme

2.1. Dilsel Dönüşün Farklı Programları

Dilsel dönüşü, bütün temsilcileri aynı anlam kuramını benimseyen tek bir program olarak değerlendirmek yanıltıcıdır. *Grammaire d'objets en tous genres*'da Descombes, "dil felsefesi" adlandırmasının birbirinden farklı girişimleri kapsadığını gösterir. Dili dilbilimin inceleme nesnesi olarak ele almak ile önermelerin mantıksal biçimlerini felsefi olarak incelemek aynı araştırma değildir. Benzer biçimde, felsefi söylemin dilini tarihsel olarak sorgulamak ile söylemlerin kavramsal yapısını çözümlemek farklı önvarsayımlar taşır (Descombes, 1983, ss. 33–40, 44–47). Bu çerçevede, Descombes, Rorty'nin dilsel dönüşe ilişkin tanımını ele alırken, dilin düzeltilmesi yoluyla felsefi sorunları çözme düşüncesi ile mevcut dilin daha iyi anlaşılması yoluyla sorunları ortadan kaldırma düşüncesinin

aynı başlık altında toplanabildiğini belirtir. Bu birlik, yaklaşım farklarını ortadan kaldırmaz; ayrıca felsefenin kendi dilinin incelenmesi ile dilin felsefe tarafından incelenmesi arasındaki ayrımı da kendiliğinden açıklamaz (Descombes, 1983, ss. 39–40).

Dummett'in bu tartışmadaki yeri de basit bir karşıtlık üzerinden kurulamaz. Descombes, 1983 tarihli kitabının önsözünde Frege ve Wittgenstein'ın yanı sıra Anscombe, Geach ve Dummett'in katkılarını olumlu biçimde anar. Kitabın ilerleyen sayfalarında Dummett'e, Frege'nin önemini epistemolojinin önceliğine son vermesiyle ilişkilendiren bir düşünür olarak başvurur (Descombes, 1983, ss. 8, 111–115). "Is There an Objective Spirit?" başlıklı çalışmasının sonunda ise ortak dilin statüsünü koruma gereği bakımından Dummett'le aynı yönde bir argüman kurar (Descombes, 1994, s. 118). Asıl ayrım, analitik öncelik ile nihai temellendirme arasındadır. Descombes, bir bilginin nasıl mümkün olduğunu soruşturmadan önce hangi bilgiden söz edildiğini belirtmemiz gerektiğini savunur. Bilme yetisinin koşulları hakkında soru sorabilmek, bilinenin ve bilme olarak sayılan etkinliğin bir ölçüde belirlenmesini gerektirir. Bu nedenle epistemolojik soru, kavramsal bir açıklama ihtiyacını önvarsayar (Descombes, 1983, ss. 111–115). Fakat buradan, her şeyi temellendirecek bir anlam biliminin kurulmuş olduğu sonucu çıkmaz. Öncelik, belirli bir soru ile onu sormayı mümkün kılan ayrım arasındaki ilişkiye aittir.

"Transandantal Görüşler" bu sonucu daha açık ifade eder. Descombes burada "transandantal" terimini, bilginin mutlak temelini araştırma anlamında değil, "doğru" ve "iyi" gibi farklı kategorilerde kullanılabilen terimlerin mantığını incelemek üzere kullanır (Descombes, 2015, ss. 67–69, 73–74). Bir yargının nasıl doğrulanacağını veya temellendirileceğini incelemeden önce o yargının türünü ayırt etmemiz gerektiğini belirtir. Bir yargının empirik sayılması, gözlemle sınanıyor olmasından türetilmez; yargının kuruluşu, uygun sınama yolunu belirler. Descombes'un ifadesiyle bu, "semantiğin hakiki temel araştırma olduğunu değil, 'temel' kavramının göreli olduğunu gösterir" (2015, s. 69). Anlam çözümlemesinin önceliği, neyin neye göre temellendirildiğinin açıklanmasına bağlıdır;

dilin ayrıcalıklı bir nesne alanı veya bütün araştırmaların mutlak temeli olduğunu göstermez.

2.2. Felsefi Gramerin Açıklayıcı İddiası

Felsefi gramerin işi, sözcüklerin sözlükteki anlamlarını sıralamakla tamamlanmaz. Bir sözcüğün tarihini araştırmak, hangi kullanımlarının bulunduğunu saptamak ve belirli bir savda hangi çıkarımlara izin verdiğini incelemek birbirine yardımcı olan, fakat özdeş olmayan işlemlerdir. Descombes, *Le complément de sujet*'de dilbilimsel gramerden yararlanmasının felsefi bir sorunu dilbilimcinin otoritesine bırakmak anlamına gelmediğini açıklar. Dilbilimci mevcut dilleri betimlerken, filozof belirli bir kavramsal güçlüğü çözmek için dilbilimsel sınıflandırmada yer almayabilen ayrımlar geliştirir (Descombes, 2018a, ss. 15, 493–495).

Bu yöntemsel ayrım, olağan dilin yanılmazlığını da gerektirmez. Bir kullanımın yaygın olması, onun üzerine kurulan felsefi çıkarımı kendiliğinden doğrulamaz; alışılmadık olması da bir ifadeyi anlamsız yapmaz. *La denrée mentale*'de Descombes, zihinsel niteliklerin kişilere veya beyinlere yüklenmesini tartışırken, sıradan söz dağarcığına ilişkin gözlemlerin tek başına felsefi bir sonuç kuramayacağını belirtir. Olağan konuşma biçimleri gerekçelerle değiştirilebilir; ancak bu değişiklik, zaten bildiğimizin basitçe tekrar edilmesi gibi sunulmamalıdır (Descombes, 1995, ss. 14–16). Gramer incelemesinin değeri, kullanım istatistiğinden çok, kavramsal değişikliğin bedelini ve sonuçlarını görünür kılmasındadır.

2017 tarihli sonsöz, dil incelemesinin kanıtlayıcı rolünü daha da sınırlar. Descombes, Geach'ten hareketle kavramı zihinsel bir yeti, dil kullanımını ise bu yetinin sergilenme yollarından biri olarak ele alır. İlgili dilsel kullanıma hâkimiyet, bir kavrama sahip olmanın "yeterli, fakat zorunlu olması gerekmeyen bir koşulu"dur (*une condition suffisante, mais non forcément nécessaire*; Descombes, 2018a, s. 494). Bu belirleme, kavramsal yetilerin ancak konuşarak kullanılabileceği sonucuna izin vermez. Felsefi gramerin dilsel kullanımları incelemesi, her düşüncenin fiilen dile getirilmesini zorunlu kılan bir tezden ayrılmalıdır.

Descombes'un ilk kez 1971'de yayımlanan *Platonculuk* çalışması da terim ile doktrin arasındaki ilişkinin bu şekilde sorgulanabileceğini gösterir. "*Platonculuk*", bir yandan Platon'a atfedilen öğretiyi, diğer yandan Batı felsefesinin bütününe yayıldığı öne sürülen bir düşünme biçimini adlandırabilir. Bu iki kullanım aynı soruyu sormaz. Descombes, bir öğretinin metinlerden yeniden kurulmasının, metnin düzeni ile yorumcunun soruları arasındaki dönüşümü hesaba katması gerektiğini belirtir (Descombes, 2020, ss. 10–11). Bu örnekten bütün yapıtı yöneten değişmez bir program çıkarılamaz; yine de terimin kullanım alanını belirlemenin, felsefe tarihindeki genellemeleri denetleme bakımından erken bir önem taşıdığı görülebilir.

"Anlam bir nesne değildir" ifadesi de bu dikkatle kullanılmalıdır. Anlamlar hakkında konuşmak, anlamları karşılaştırmak ve bir ifadenin ne anlama geldiğini açıklamak meşrudur. Sorun, bütün bu işlemlerin, taşların veya kitap nüshalarının sayılmasıyla aynı türden nesneleri belirlemeyi gerektirdiğini varsaymaktır. "L'identification des idées"de Descombes, bir dil ile o dilde kurulmuş sözcelerin aynı kategoride bireyleştirilemeyeceğini gösterir. Bir toplantıda kaç dil konuşulduğunu sormak ile kaç sözce üretildiğini sormak farklı sayma ölçütleri gerektirir. Dilin gerçekliğini kabul etmek, konuşmaların yanına aynı türden ek bir nesne koymayı gerektirmez (Descombes, 1998, ss. 114–118).

Dolayısıyla gramatik eleştiri, ontolojik tartışmaların gereksizliğini ilan etmez. Ontolojik bir sorunun hangi ayrımları içerdiğini açığa çıkarır. Descombes, "Le principe de détermination"da, her varolanı tek bir düzlemde bireyleştiren genel ontoloji ile farklı varlık kategorilerini ayırt eden yaklaşım arasında bir seçim bulunduğunu savunur. Bu ayrım, bütün felsefi iddialardan çekilme değil, gerekçelendirilmesi gereken olumlu bir konumdur (Descombes, 2008, ss. 69–70). Aynı çalışmada Descombes, Castoriadis'in yaklaşımını tartışırken felsefenin radikal sorular sormasının bilim ve eylemin ilk temelini kurmak anlamına gelmediğini; felsefenin işlevinin açıklığa kavuşturmak olduğunu vurgular (Descombes, 2008, ss. 65–66).

Bu nedenle eleştirel dil felsefesinin kapsamı iki yönde sınırlandırılmalıdır. Anlam çözümlemesi, empirik araştırmanın henüz bulamadığı gizli bir

nesneyi keşfetme iddiasıyla yürütülmez. Bunun yanında yalnızca yanlış ifadeleri eleyen, olumlu hiçbir şey söylemeyen bir etkinlik olarak da tanımlanamaz. Bir kavramın hangi ilişkiler içinde kullanılabileceğinin gösterilmesi, o kavramla kurulabilecek açıklamalara ilişkin bir sonuç verir. İzleyen örnekler, bu sonucun bazen bir ayrım, bazen bir karşı örnek, bazen de kapsamı daraltılmış bir tez biçimini aldığını gösterecektir.

3. Felsefi Eleştirinin Üç İşlemi

Üç işlem, öncelikle yanıtladıkları soruya ve ürettikleri sonuca göre ayrılır. Kavramsal kaymaların teşhisi, aynı terimin farklı kullanımları arasında gerekçesiz bir geçiş olup olmadığını sorar ve tartışmayı ayrıştırır. Kullanım koşullarının ortaya konması, bir yüklemenin hangi ölçütler ve ilişkiler içinde anlaşılır olduğunu gösterir. Kapsam sınaması ise belirli bir çözümlemenin bütün durumlara genellenip genellenemeyeceğini araştırır; sonucu savın sınırlandırılması veya karşı örnekle reddi olabilir.

Bu ayrım, birbirini dışlayan aşamalar veya ayrı metin sınıfları oluşturmaz. Bir kullanım koşulunu açıklamak kavramsal kaymayı teşhis edebilir; bir genellemeyi sınamak da karşılaştırılan kullanımların koşullarını açıklamayı gerektirir. Aşağıdaki örnekler bu nedenle baskın argümantatif görevlerine göre yerleştirilmiştir. Her işlemde problem, teşhis, gerekçe, sonuç ve sınır izlenecek; ortak karşılaştırma bölümün sonunda Tablo 1'de gösterilecektir.

3.1. Kavramsal Kaymaların Teşhisi

İlk işlem, bir tartışmanın görünür birliğinin farklı kullanımları birbirine karıştırıp karıştırmadığını araştırmaktır. "Özne" üzerine bir tartışmada, bir eylemi gerçekleştiren kişi, bir tümcenin dilbilgisel öznesi ve kendisini bütün anlamın kaynağı sayan felsefi özne aynı sözcük altında yer alabilir. Bu kullanımların her biri ayrıca incelenebilir; fakat birine yöneltilen itirazın diğerini de çürüttüğü ayrıca gösterilmelidir. Descombes, *Le complément de sujet*'de öznenin eleştirisi ile öznenin yeniden kurulması arasındaki tartışmaya bu açıdan yaklaşır (Descombes, 2018a, ss. 7–16).

Örneğin kişinin kendisi hakkındaki bilgisinin sınırlı olduğunu kabul etmekten, o kişinin eylemin faili olamayacağı sonucu doğrudan çıkmaz. Aynı şekilde, bir failin varlığını kabul etmek, bu failin kendisine bütünüyle saydam veya bütün normların kaynağı olduğunu kabul etmeyi gerektirmez. Özne kavramını savunma ve eleştirme hareketleri bu farklı iddiaları birlikte taşıdığında, tartışmanın tarafları aynı belirsiz kavramsal birliği paylaşabilir. Descombes'un önerisi, bu birliği koruyarak daha mütevazı bir özne tanımlamadan önce, söz konusu anlamların tek bir kavram içinde gerçekten toplanıp toplanamayacağını sormaktır (Descombes, 2018a, ss. 12–16).

Bu incelemenin sonucu yalnızca olumsuz değildir. Descombes, gerekli bulduğu özne anlamını eylemin failiyle ilişkilendirir; bunu açıklamak için faili belirten tümleç (*complément d'agent*) modelinden yararlanır. Böyle bir fail, tanınabilir bir birey ve dünyada nedensel güce sahip bir varlık olarak ele alınır. Bu sonuç, her türlü özneyi kaldırmaya değil, özne sözcüğünün hangi iş için gerekli olduğunu göstermeye yöneliktir. Descombes'un bunun Aristotelesçi bir töz anlayışına yakın olduğunu belirtmesi, gramatik çözümlemenin tartışılabilir ontolojik sonuçlarını da açığa çıkarır (Descombes, 2018a, ss. 14–16). Burada iki gerekçelendirme yükü ayrılmalıdır: özne sözcüğünün heterojen kullanımlarını göstermek ve eylem betimlemesinin neden böyle bir fail gerektirdiğini açıklamak. İlk teşhisin başarısı, ikinci savın bütününü kendiliğinden kanıtlamaz. Dolayısıyla çözümleme hem kavramsal bir ayrım hem de ayrıca değerlendirilmesi gereken olumlu bir öneri içerir.

Birinci tekil kişi üzerine çözümlemesi, bu işlemin başka bir örneğidir. "Ben" diyerek kendinden söz etmek ile "benlik" adlı bir varlığın özelliklerini üçüncü kişi olarak tartışmak aynı dilsel işlemi gerçekleştirmez. Descombes, felsefi egolojinin kişisel zamirden bir ada geçerken hangi bireyleştirme ölçütlerini kullandığını sorar. Sorunun hedefi, "ben" sözcüğünü kullanmanın veya kişinin kendisi üzerine düşünmesinin imkânsızlığı değildir. Zamirin anlaşılır kullanımının, ayrıca tanımlanması gereken bir felsefi varlığın mevcudiyetini kendiliğinden kanıtlayıp kanıtlamadığıdır (Descombes, 2018b, ss. 1–3, 17).

Kimlik incelemesinde de aynı dikkat korunur. *Puzzling Identities*'in "Learning the Language of Identity" başlıklı ilk bölümü, bir kişinin kim olduğunu sormak ile onun kendisini belirli bir aidiyet veya yaşam anlayışı içinde nasıl tanımladığını sormak arasındaki farktan hareket eder. Bir mahalle kimliğini kaybettiğinde, söz konusu yerin artık aynı yer olmadığını hangi anlamda söylediğimizi açıklamak gerekir. Sayısal özdeşlik ile kendini tanımlama ve değer verme ilişkilerinin aynı mantığa sahip olduğu varsayılamaz. Bununla birlikte, Descombes yeni kimlik kullanımını sırf yeni olduğu için reddetmez; onun hangi farklılığı dile getirdiğini araştırır (Descombes, 2016, ss. 3–6, 26–29).

Bu örnekler, "sahte problem" ifadesinin dikkatle kullanılmasını gerektirir. Bir sorunun belirsiz kurulmuş olması, onun ele aldığı bütün deneyimlerin veya güçlüklerin yanılsama olduğu anlamına gelmez. İlk işlem, soruyu parçalara ayırarak hangi kısmının kavramsal, hangisinin tarihsel, psikolojik veya normatif olduğunu belirlemeye hizmet eder. Özneye dair her eleştiri aynı eleştiri değildir; kimlik üzerine her soru da özdeşlik mantığına indirgenemez. Teşhisin başarısı, bir sloganı susturmasıyla değil, onu daha belirli sorulara dönüştürebilmesiyle ölçülmelidir.

3.2. Kullanım Koşullarının Ortaya Konması

İkinci işlem, bir ifadenin hangi koşullarda anlaşılır olduğunu ve bu koşullar değiştiğinde neyin değiştiğini göstermektir. "Zihin nerededir?" sorusu ilk bakışta bir konum sorusuna benzer. Fakat zihinsel bir yetinin taşıyıcısını, bir etkinliğin gerçekleştiği yeri ve bir düşüncenin içeriğini belirlemek farklı işlerdir. *La denrée mentale*, zihinsel olguların var olup olmadığını sormaktan çok, onları nerede ve nasıl tanıdığımızı araştırır. Descombes, tartışmanın zihnin dışsallığı tezi (*thèse de l'extériorité de l'esprit*) lehinde olumlu bir sav içerdiğini daha başlangıçta açıkça belirtir (Descombes, 1995, ss. 9–11).

Kitap ve okuma örneği, yer sorusundaki ayrımları görünür kılar. Bir kitabı anlayan kişinin bilgisi, kitap başka bir yerde bulunsa da, o kişiye atfedilebilir. Bir toplulukta yalnızca bir kişi kitabın dilini biliyorsa, toplu-

luğun yararlanabileceği bilgi o kişinin yeterliliğine bağlıdır. Buna karşılık, o kişinin kitabı okuma etkinliği, okumanın yapıldığı yerde gerçekleşir; verdiği yanıtlar da başkalarıyla kurduğu anlaşılır ilişkide yer alır. Kitabın yeri, okurun bilgisi ve okuma etkinliği aynı şekilde konumlandırılmaz. Descombes burada okuma ediminin gerçekleştirilmesini (*la performance de la lecture*) okurun yeterliğinden (*la compétence du lecteur*) ayırır (Descombes, 1995, ss. 15–17). Bununla birlikte, bu gözlemlerin tartışılan sorunu henüz çözmediğini, zihinselin yerine ilişkin soruların özel niteliğine dikkat çektiğini açıkça belirtir (Descombes, 1995, s. 16). Örneğin görevi, dışsallık tezini tek başına kanıtlamaktan önce açıklanması gereken farkı belirlemektir.

Bu ayrım, beynin düşünmedeki rolünü inkâr eden empirik bir sav değildir. Bir etkinliğin fizyolojik koşullarını araştırmak ile onu bir kitabı okuma, bir iddiayı anlama veya bir görüşü reddetme olarak betimlemek farklı açıklama düzeyleridir. Descombes'un dikkat çektiği nokta, bir beyindeki süreçlerin betimlenmesinin, bu süreçlerin belirli bir kitabın anlaşılması olarak görülmesini sağlayan içeriği kendiliğinden vermemesidir. Olağan dilin beynin etkinliklerini konu edinen yeni kullanımlar kazanması mümkündür; ancak bunun kavramsal bir yeniden düzenleme olduğu ve gerekçelendirilmesi gerektiği kabul edilmelidir (Descombes, 1995, ss. 14–16).

The Institutions of Meaning'de Akhilleus'un öfkesi üzerinden yapılan çözümleme, dışsallığın ne anlama geldiğini daha açık gösterir. Öfkeyi yaşayan bir kişi vardır; bu bakımdan yükleme bireyseldir. Fakat bu öfkenin ne hakkında olduğunu söylemek için Agamemnon'dan, ganimet paylaşımından ve Akhilleus'un savaşçılar arasındaki yerinden söz etmek gerekir. İçerik, kişinin yalıtılmış bir niteliği gibi belirlenemez. Zihinsel betimleme, kişinin içinde bulunduğu anlamlı ilişkileri de kapsar (Descombes, 2014, ss. 7–9). Bu örnekten çıkarılan gerekçe, Agamemnon'la çatışma ve ganimet üzerindeki hak ilişkileri çıkarıldığında aynı öfke içeriğinin artık belirlenememesidir. Örnek, bu yönelimsel içeriğin ilişkisel kuruluşunu destekler. Buradan bütün zihinsel yaşantıların aynı biçimde kurulduğu sonucu çıkmaz; böyle bir genelleme, başka içerik ve yaşantı türlerinin de incelenmesini gerektirir.

Burada "yönelimsellik", her durumda bilinçli bir karar vermek veya bir amaç tasarlamak anlamına gelmez. İnanç, beklenti, korku ve öfke gibi durumların bir içerikle belirlenmesi söz konusudur. Descombes'un "zihin" tartışmasının bu bölümündeki ölçüt de yalnızca içsel olma değil, anlam ve içeriktir. Bu yüzden içsel yaşantıları veya dile getirilmemiş düşünceleri reddetmeden, zihinselin yalnızca içsellikle tanımlanmasına itiraz edebilir (Descombes, 2014, ss. 4–5). Aynı ayrım, düşünsel yetiler hakkındaki sonucu bütün duyumların toplumsal kurumlardan türetildiği savına genişletmeyi engeller; Descombes kolektif temsiller üzerine makalesinde tartıştığı "zihnin" bu anlamını ayrıca sınırlar (Descombes, 2000, s. 47, not 1).

İkinci işlemin vardığı sonuç, "içeride" yerine "dışarıda" sözcüğünü geçirmekten ibaret değildir. Hangi yüklemenin hangi özneye, hangi içeriğe ve hangi bağlama ait olduğunu ayırt etmektir. Bu ayrımlar yapıldığında dışsallık, zihni yeni bir yere taşıyan coğrafi bir tez olarak değil, zihinsel içeriği belirleyen ilişkilerin açıklaması olarak anlaşılır. Bu açıklama aynı zamanda olumlu bir iddia taşır: incelenen türden yönelimsel içeriklerin belirlenmesi, yalnızca düşünene özgü ve çevresinden bağımsız niteliklerle tamamlanamaz. İddianın gerekçesi, zihin sözcüğünün sözlük anlamında değil, incelenen zihinsel betimlemelerin yapısındadır.

3.3. Genellemelerin Kapsamının Sınanması

Üçüncü işlem, belirli bir kullanımda geçerli olan çözümlemenin hangi noktada aşırı genellemeye dönüştüğünü göstermektir. *Le raisonnement de l'ours*'un girişinde, dilin gerçeklikle ilişkisinin yalnızca betimleyici doğruluğa indirgenemeyeceği savunulur. Descombes bu bağlamda uyum yönleri (*directions d'ajustement*) ayrımını açıkça John L. Austin'e bağlar ve ardından Anscombe'un alışveriş listeleri örneğini kullanır (Descombes, 2007, ss. 15–16). Tartışma, anlamlı her ifadenin dünyada olanı betimlediği varsayımının sınırını ortaya koyar. Alışveriş yapan kişinin elindeki liste ile onun satın aldıklarını kaydeden dedektifin listesi aynı sözcüklerden oluşabilir. Ancak iki listenin işlevi farklıdır. Dedektifin kaydı ile alınanlar uyuşmadığında, düzeltilmesi gereken bir kayıt olabilir. Alışverişi yönlendiren

listeye uygun olmayan bir ürün alındığında ise yanlışlık yapılmış olabilir. İlk durumda betimleme olguya uydurulur; ikinci durumda eylem bir plana göre değerlendirilir. Bu ayrım, yalnızca yazılı işaretlerin düzeninden değil, listenin hangi etkinlikte nasıl kullanıldığından anlaşılır (Descombes, 2007, ss. 15–16).

Descombes'un Anscombe'dan aktardığı örnekte doktorun hastaya hemşirenin onu ameliyathaneye götüreceğini söylemesi, bu ayrımın bağlamsal özelliğini gösterir. Söylenen, hasta bakımından bir bilgilendirme, hemşire bakımından ise yerine getirilecek bir talimat işlevi görebilir. Hasta başka bir yere götürüldüğünde, doktorun bildirdiğinin gerçekleşmemesi ile talimatın yanlış uygulanması aynı olayda ayırt edilebilir (Descombes, 2007, ss. 16–17). Dolayısıyla tek bir tümce biçimi, değişmez bir edim türünü veya tek bir uygunluk ölçütünü zorunlu kılmaz. Bu örnek, betimleme kavramının geçersizliğini göstermez. Betimleyici çözümlemenin bütün dil kullanımını kapsayamayacağını gösterir. Açıklanmamış bir kullanım koşulunu eklemek, bazı durumlarda eksiltili bir ifadeyi tamamlar; başka durumlarda ise ileri sürülen evrensel savın bir karşı örnekle reddedilmesini gerektirir. "Bütün anlamlı ifadeler betimlemedir" biçimindeki evrensel sav, anlamlı fakat doğruluk değeriyle değerlendirilmeyen bir buyruğun gösterilmesiyle çürütülebilir. Bunun için buyruğun yalnızca eksik veya başarısız bir betimleme olmadığının, farklı başarı ve hata ölçütleri taşıdığının gösterilmesi gerekir. Buna karşılık, gündelik bir cümlede muhatabın zaten bildiği koşulların söylenmemiş olması olağan bir eksiltidir. Gramatik inceleme, bu sonuçlardan hangisinin gerektiğini belirlemeli; her eleştiriyi tek bir "eksiltiyi tamamlama" işlemine dönüştürmemelidir.

Descombes'un 2017 tarihli söyleme ve verme incelemesi, kapsam denetimini kendi kullandığı araçlara da uyguladığını gösterir. Tesnière'in özne dâhil üç eyleyen yeri açan fiillere (*verbes trivalents*) ilişkin sınıflandırması, "vermek" ile "söylemek" arasında bir yakınlık kurar. Ancak birine ekmek vermek ile birine saati söylemek aynı türden bir nesne aktarımı değildir. Söylenenin içeriği, verilen ekmek parçası gibi gösterilerek bireyleştirilemez. Bu nedenle sözdizimsel benzerlik, fiillerin aynı mantıksal ya-

pıya veya aynı toplumsallık biçimine sahip olduğunu tek başına kanıtlamaz (Descombes, 2017, ss. 55–59). Descombes, "söylemek" fiilinin mantıksal çözümlemesine ilişkin seçenekleri tartışırken soruyu açık bırakır; sözdizimi ile mantık arasındaki ayrımı, bütün rakip çözümlemeleri sonlandıran bir kanıt gibi sunmaz (Descombes, 2017, ss. 57–59).

Pratik akıl yürütme de bu sınama açısından önemlidir. Belirli bir amaca ulaşmak için birden fazla uygun eylem bulunabilir; bir seçeneğin iyi gerekçelendirilmiş olması diğer bütün seçeneklerin yanlış olduğunu göstermez. Descombes'un tren örneğinde, ertesi gün Paris'te bulunmak için saat 10 trenine binmenin yeterli olması, yalnızca o trene binmenin gerekli olduğunu kanıtlamaz; saat 9 treni de aynı amaca ulaştırabilir (Descombes, 2015, s. 71). Kavramsal çözümleme burada karar vermenin yerine geçmez. Hangi tür gerekliliğin ileri sürüldüğünü belirleyerek, teorik çıkarımın ölçütlerinin pratik yargıya gerekçesiz aktarılmasını önler. Üçüncü işlemin eleştirel sonucu, açıklamanın geçerli olduğu alanı korurken onun kapsamını belirlemektir. Bu sonucun kapsamına ayrıca değinmek yerinde olacaktır. Descombes, pratik çıkarım ile teorik çıkarım arasındaki farkı, betimleme ile değerlendirmenin birbirinden bütünüyle koparılmasıyla özdeşleştirmez. "İyi"nin kullanımını incelerken değerlendirme terimlerinin betimleyici gücünü savunur; bir şeyi kendi türünde iyi olarak nitelemek ile belirli bir durumda o şeyi seçmek için belirleyici bir gerekçeye sahip olmak arasında ayrım yapar (Descombes, 2015, ss. 72–73, 94–98). Dolayısıyla tren örneği, her değerlendirmeyi doğruluk alanından çıkaran bir kurama değil, belirli bir amaca uygun aracın zorunlu ve tek seçenek sayılmasına yöneltilen itiraza dayanak sağlar.

Tablo1 *Üç eleştirel işlemin karşılaştırılması*

Ölçüt	Kavramsal kayma	Kullanım koşulları	Kapsam sınaması
Problem	"Özne"nin farklı anlamlarına yönelen savlar aynı tartışma sayılır.	Bir zihinsel durumun kime ait olduğu ile içeriğinin nasıl belirlendiği karıştırılır.	Betimleyici doğruluk, bütün anlamlı kullanımların ölçütü sayılır.
Gramatik teşhis	Fail, tümce öznesi ve kurucu özne kullanımları ayrılır.	Kimin öfkeli olduğu ile öfkesinin ne hakkında olduğu ayrılır.	Aynı liste, kayıt veya eylem planı olarak kullanılabilir.
Gerekçe	Kendine tam saydamlığın yokluğu, failin yokluğunu gerektirmez.	Akhilleus'un öfke içeriğini belirlemek, Agamemnon ve ganimet ilişkilerini gerektirir.	Kayıttaki hata listeyi; planın uygulanmasındaki hata eylemi düzeltmeyi gerektirebilir.
Felsefi sonuç	Birbirine karıştırılan savlar ayrı gerekçelendirme konuları olur.	İncelenen yönelimsel içerik, kişinin yalıtılmış bir niteliğine indirgenemez.	Bütün anlamlı kullanımları betimleme sayan savın kapsamı aşırıdır.
Sınır	Ayrıştırma, failin ontolojik niteliğini tek başına kanıtlamaz.	Örnek, bütün zihinsel yaşantılara genelleme yapmak için yeterli değildir.	Karşı örnek, betimleyici açıklamaların kendi alanındaki geçerliliğini kaldırmaz.

Not. Tablo, 4.1–4.3'te kaynakları gösterilen çözümlemeleri karşılaştırır. İşlem adları bu makalenin analitik ayrımlarıdır; işlemler aynı örnekte kesişebilir.

4. Anlamın Kamusal Koşulları ve Antropoloji

4.1. Ortak Ölçütler ve Görüş Ayrılığı

Önceki örnekler, bir ifadenin kullanım koşullarını açıklamanın yalnızca konuşanın zihnindeki bir durumu ortaya çıkarmakla tamamlanamayacağını gösterir. "L'identification des idées", sıradan bir konuşmanın nasıl müm-

kün olduğunu sorarak bu sonucu geliştirir. Bir kişi bir fırının açık olup olmadığını sorar ve bir başkası ona yön gösterir. Bu alışverişi açıklarken, tarafların ortak bir dili öğrendiklerini ve o dilde kendi sözcelerini kurabildiklerini söylemek mümkündür. Anlamayı, baştan birbirinden kopuk özel temsiller arasında hiçbir zaman tam doğrulanamayacak bir benzerlik ilişkisi olarak tanımlamak ise olağan anlaşılabilirliği kuramsal bir bilmeceye dönüştürür (Descombes, 1998, ss. 86–91, 117–118).

Bu eleştiri, yanlış anlamanın bulunmadığını veya ortak dilin her konuşmayı başarıya ulaştırdığını söylemez. Bilinmeyen bir terim, ironi, eksik bilgi, farklı beklentiler veya başarısız bir açıklama, anlamayı güçleştirebilir. Ancak bu güçlükleri belirlemek, anlaşılır ve yanlış anlaşılmış kullanımları ayırt edecek ölçütlerin bulunmasına bağlıdır. Anlaşmazlığın her durumda özel dünyalar arasındaki kapatılamaz bir aralıktan doğduğu varsayılırsa, belirli bir yanlış anlamanın nasıl teşhis edildiği de açıklanamaz. Descombes'un itirazı, yorumlamanın yerel gerekliliğine değil, bütün anlaşılabilirliğin önüne zorunlu bir özel çeviri işlemi konmasına yönelir.

Ortak ölçütlere sahip olmak, aynı görüşü benimsemekle karıştırılmamalıdır. Descombes, Taylor'dan hareketle kişilerin görüşlerindeki fiilî benzerlik ile bir kurumsal etkinliğe katılmalarını mümkün kılan ortak anlamları ayırt eder. Farklı adaylara oy veren kişiler aynı siyasal görüşü paylaşmazlar; buna rağmen oy vermenin ne olduğunu ve karşı karşıya geldikleri seçimin hangi işlemle yürütüldüğünü anlayabilirler. Kurumun ortak anlamı, görüş ayrılığının koşullarından biridir (Descombes, 2014, ss. 295–299). Bu nedenle kamusallık, düşüncelerin oy çokluğuyla doğrulanması veya bütün katılımcıların aynı yargılarda birleşmesi olarak tanımlanamaz.

Kamusal olmak ile fiilen herkesçe biliniyor olmak da aynı değildir. Bir düşünce henüz başkalarına söylenmemiş olabilir; bir kişinin iç konuşması başkaları tarafından işitilmez. Bununla birlikte, kullanılan dilin ve düşüncenin içeriğini ayırt etme yollarının ilkece yalnızca o kişinin denetleyebileceği özel nesnelere bağlanması gerekmez. Descombes'un iç konuşma çözümlemesinde, kişinin kendisine sorular sorması veya gündem belirlemesi mümkündür; bu etkinlik, öğrenilmiş dilsel biçimlerin kullanımını sürdürür

(Descombes, 2017, ss. 62–63). Dolayısıyla kamusal anlam koşullarını kabul etmek, bireysel iç yaşamın ortadan kaldırılmasını gerektirmez.

4.2. Kurumsal İlişkilerin Grameri

Anlamın kamusal koşulları, yalnızca benzer davranışların tekrarına indirgenemez. Toplumsal bir etkinliğin tanımlanması, katılımcıların birbirleri karşısındaki rollerini de içerir. Descombes'un kolektif temsiller üzerine makalesindeki satma örneğinde, belirli bir kişinin var olması başka bir kişinin varlığını zorunlu kılmaz; fakat bir satışın gerçekleşmiş olması, aynı işlemde bir satın alma bulunmasını gerektirir. Bu ilişki, bireylerin bütün özelliklerini birbirine bağlayan genel bir zorunluluk değildir. Aynı etkinliğin tamamlayıcı rollerini tanımlayan içsel bir ilişkidir (Descombes, 2000, ss. 41–42).

Verme örneği, bu ilişkinin normatif boyutunu gösterir. Bir kişinin elindeki kitabı başka bir kişiye uzatması, tek başına kitabı ona verdiğini kanıtlamaz. Bir kitapçı müşterinin incelemesi için kitabı eline bırakabilir. Hareketin armağan veya bağış olması için, kitabın kime ait sayıldığı ve tarafların bundan sonra hangi yetki ve yükümlülüklere sahip oldukları da hesaba katılmalıdır. Descombes'un Peirce'ten aktardığı çözümlemede, mülkiyeti devreden verme edimi veren kişi, verilen şey ve alıcı arasındaki üçlü ilişkiyle belirlenir. Maddi aktarım (*transfert matériel*), bu edimin yeterli koşulu değildir; bazı durumlarda maddi bir yer değişikliği olmadan da sahiplik değişebilir (Descombes, 2017, ss. 59–61).

Bu örnekte kurumsal anlam, davranışa sonradan eklenen keyfî bir etiket değildir. Hangi davranışın gerçekleştiğini belirleyen ayrımın bir parçasıdır. Descombes, "sosyolojik fiiller" (*verbes sociologiques*) adlandırmasını açıklarken üç eyleyenli yapıya ek bir sınama getirir: kişi, zaten kendisine ait olan bir şeyi kendisine armağan ederek sahiplik devri gerçekleştiremez. Veren ile alıcının ayrı normatif konumları işlemin kuruluşuna dâhildir. Oysa kişinin kendisine bir şey söylemesi, örneğin bir soru yöneltmesi, anlaşılır bir kullanım olabilir (Descombes, 2017, ss. 59–63). Dolayısıyla bu karşılaştırma, bütün üç eyleyenli fiillerden aynı toplumsal yapı sonucuna

varılmasını engeller. Dilbilgisel valans, mantıksal ilişki yapısı ve toplumsal norm birbirine ışık tutabilir; aralarındaki geçişin her örnekte ayrıca açıklanması gerekir.

Kurumları hesaba katmak, bireylerin üzerinde düşünen ikinci bir birey tasarlamayı da gerektirmez. Descombes'un "nesnel tin" (*esprit objectif*) tartışmasında sorun, insanlar yerine düşünen büyük bir özne bulmak değildir. Bireylerin anlamlı etkinliklerinin, kendilerinin tek başına kurmadıkları ve başkalarıyla ilişkilerinde öğrendikleri biçimlere nasıl bağlı olduğunu açıklamaktır. Konuşmayı gerçekleştiren kişidir; konuşmayı anlaşılır kılan ortak dil ise o kişinin anlık kararına indirgenemez (Descombes, 1994, ss. 96–100, 116–118; 2014, ss. 312–313). Toplumsal açıklama hem eylemin bireysel failini hem de içinde yer aldığı ilişkisel düzeni korumalıdır.

Bu noktada gramatik eleştirinin ölçütü de daha belirli hâle gelir. Bir kullanım, yalnızca yaygın olduğu için değil, karşılaştırılan durumları ayırt etmeye ve bunlara ilişkin çıkarımları açıklamaya elverdiği ölçüde çözümlemede iş görür. Kitabı incelemek için teslim etme ile mülkiyetini devretme arasındaki ayrım, tarafların daha sonra ne yapabileceği, hangi talepte bulunabileceği ve hangi davranışın hata sayılacağı üzerinden gösterilebilir. Filozofun görevi, bu ayrımı örneklerle ve itirazlara verdiği yanıtlarla gerekçelendirmektir. Sözcüğün "gerçek" anlamını bir kez ilan ederek tartışmayı kapatması yeterli değildir.

4.3. Antropolojik Karşılaştırma ve Eleştirinin Sınırları

Felsefi gramer, kullanım koşullarını soruşturduğu ölçüde tarihsel ve antropolojik araştırmayla ilişki kurar. Bir toplumdaki etkinliği açıklamak için gerekli kavramların, bütün toplumların düşünme biçimini eksiksiz temsil ettiği peşinen kabul edilemez. Descombes'un 2005 tarihli söyleşide vurguladığı üzere antropolojik çeşitlilik, saf düşünceden çıkarılacak bir sonuç değildir; araştırmada karşılaşılan ve öğrenilen bir çeşitliliktir. Filozof, çözümlediği kavramın yerel veya tarihsel özelliklerini fark ettiğinde, tarihçi ve antropologla karşılıklı bir tartışmaya girebilir (Fouré, 2005, ss. 9–14).

Bu ilişki, antropolojinin yalnızca hazır örnekler sağladığı tek yönlü bir iş bölümü olarak anlaşılmamalıdır. Yeni bir uygulamanın öğrenilmesi, filozofun başlangıçta zorunlu saydığı ayrımı değiştirmesine veya kapsamını daraltmasına yol açabilir. Buna karşılık, bir toplumsal açıklamada kullanılan "kural", "irade", "temsil" veya "eylem" kavramlarının nasıl ilişkilendirildiği de kavramsal denetim gerektirir. Gramatik çözümleme, başka toplumların uygulamalarını kendi gündelik alışkanlıklarına uymadıkları için anlamsız sayma yetkisi vermez. Descombes'un *Grammaire d'objets en tous genres*'daki tartışması, başkalarının sözlerine anlam vermekte yaşadığımız güçlüğün kimi zaman kendi felsefi kategorilerimizi sorgulamayı gerektirdiğine dikkat çeker (Descombes, 1983, ss. 13–16). *Philosophie par gros temps*'ın sonundaki değerlendirme ise bu öz sınırlamanın daha genel bir biçimini sunar. Belirli bir pratik alanın özerkliği, o alanın amaç ve ölçütlerine sınırlı bir bağlam içinde geçerlilik kazandırır. Descombes, bu sınırlı mutlaklığın bütün insan etkinliklerine yayılması ve tek bir uzmanlık alanının genişletilmesiyle bütünün açıklanabileceğinin sanılması tehlikesine dikkat çeker (Descombes, 1989, ss. 180–181). Bu uyarı, felsefi gramerin kendisine de uygulanmalıdır: kavramsal bir karışıklığı çözmedeki başarısı, tarihsel değişimi açıklama veya pratik kararın bütün gerekçelerini sağlama gücünü kendiliğinden kanıtlamaz.

Bouvier'nin itirazı, bu gerekçelendirme yükünü doğrudan gündeme getirir. Sözdizimsel eyleyen sayısı, kavramlar arasındaki mantıksal bağıntı ve fiilî toplumsal ilişkinin kuruluşu ayrı düzeylerdir. Bir dilbilimsel sınıflandırmanın yararlı olması, bu sınıflandırmadan toplumsal ontolojiye geçişi tek başına doğrulamaz. Bouvier, Descombes'un çözümlemelerinin değerini bütünüyle reddetmez; özellikle kavramsal ayrımların açıklayıcılığını kabul ederken dilsel, mantıksal ve toplumsal düzeylerin birbirine karıştırılmasına itiraz eder (Bouvier, 2014, ss. 7–8, 14–15).

Armağan ile karşı armağan ayrımı bu itirazı somutlaştırır. Bir armağanın verildiğini söylemek, verilen bir şeyi ve bir alıcıyı gerektirir; karşı armağandan söz etmek de önceki bir armağana gönderme yapar. Ancak bu kavramsal bağıntılar, armağan alan kişinin karşılık vermekle yükümlü ol-

duğunu tek başına göstermez. Böyle bir yükümlülüğün varlığı, kapsamı ve ihlalinin sonuçları, incelenen toplumsal pratiğin normları üzerinden gösterilmelidir (Bouvier, 2014, ss. 10–11). Dolayısıyla bir ilişkinin tanımında başka bir rolün bulunması ile o roldeki kişiye belirli bir davranışın zorunlu kılınması aynı gerekçeye dayanmaz.

Descombes lehine dikkate alınabilecek metinsel dayanak, sözdizimi ile mantığı otomatik olarak özdeşleştirmemesidir. Fabien Robertson'ın sorusuna yanıt olarak kaleme aldığı 2017 yazısı, bu bakımdan Bouvier'nin itirazıyla karşılaştırılabilir (Descombes, 2017, s. 49). Verme ediminin toplumsal niteliği, fiilin valansına ek olarak sahiplik değişimi ve tarafların normatif konumları üzerinden açıklanır (Descombes, 2017, ss. 59–61). Yine de düzeylerin özdeş olmadığını göstermek, aralarındaki geçişin bütün gerekçelerini sağlamış olmak değildir. İncelenen edimin hangi kurumsal normlara bağlı olduğu ve bu normların neden o betimlemeyi gerektirdiği ayrıca açıklanmalıdır. Bu makalede savunulan sınırlı sonuç, gramatik çözümlemenin söz konusu normların tarihini veya bütün toplumsal ilişkilerin yapısını tek başına açıkladığı değil, belirli bir etkinliğin betimlenmesinde gerekli ilişkileri görünür kıldığıdır.

Perrier'nin Descombes'un Proust okumasına yönelttiği eleştiri, yöntemin metin yorumundaki sınırını açığa çıkarır. Perrier, Joshua Landy'nin figüratif ifadelerin aşırı düz anlamlı okunmasına ilişkin itirazını aktarır ve destekler. Aktarılan örnekte, dünyayı Elstir'in gözleriyle görme ifadesini, kişinin kelimenin gerçek anlamıyla Elstir'e dönüşmesi gerektiği biçiminde okumak, edebî ifadenin işlevini değiştirebilir. Perrier ayrıca Descombes'un tarihsel, estetik ve felsefi okuma biçimleri arasında kurduğu hiyerarşiyi eleştirir; anlatıbilimsel bir modelin amacını, bütün romanların felsefi özünü belirlemekle karıştırmanın yol açtığı güçlüğe işaret eder (Perrier, 2009, ss. 181–184).

Bu itiraz, felsefi açıklamanın önemsiz olduğunu göstermez; hangi ifadeye, hangi söylem türünde, hangi iddianın atfedildiğinin gerekçelendirilmesini ister. Bir roman kişisinin sözü, anlatıcının değerlendirmesi ve yazarın felsefi tezi aynı düzeye yerleştirilemez. Perrier'nin nedensellik

ilişkilerini ve okurun önceki olayları yeniden anlamlandırmasını cümle düzeyinde izlemesi, kavramsal yorumun metnin anlatısal kuruluşuyla birlikte sınanabileceğini gösterir (Perrier, 2009, ss. 185–190). Buradan Descombes'un bütün çözümlemelerinin başarısız olduğu sonucu çıkarılamaz. Çıkan yöntemsel sonuç, gramatik teşhisin önce bağlama uygun bir yorumla gerekçelendirilmesi gerektiğidir; aksi hâlde teşhis edilen karışıklık yorumcunun kendi okumasından kaynaklanabilir.

Normatif boyutta da bir sınır vardır. Bir kurumun ne anlama geldiğini ve katılımcıların davranışlarını hangi ölçütlerle değerlendirdiğini açıklamak, o kurumun haklı veya adil olduğunu kanıtlamaz. Kurumsal bir rolü anlamak, o rolün sürdürülmesini onaylamaktan ayrılmalıdır. Aynı şekilde bir toplumun belirli bir işlemi meşru sayması, felsefi eleştiriyi sona erdirmez. Fakat normatif itirazın hedefini doğru belirlemek için de eleştirilen uygulamanın nasıl işlediğinin anlaşılması gerekir. Böylece anlam çözümlemesi ile normatif değerlendirme arasında hem bir bağımlılık hem de görev farkı bulunur. Makalede savunulan analitik öncelik, bu görev farkını koruduğu ölçüde eleştireldir.

Sonuç

Descombes'un felsefi grameri, dil felsefesinin eleştirel işlevini kavramların kullanım koşullarını ve bu koşullara dayanan çıkarımları incelemek üzerinden belirler. İletişim kodunun doğal dilin genel açıklaması hâline getirilmesine yöneltilen itiraz, modelin önvarsaydığı dilsel yeterlikleri görünür kılar. Analitik öncelik tartışması ise bir savın temellendirilmesinden önce ne söylediğinin belirlenmesi gerektiğini gösterir. Ancak bu öncelik, bütün bilgi ve eylemi dil hakkında bağımsız bir kuramdan türetecek mutlak bir temel oluşturmaz.

İncelenen örneklerde eleştiri üç farklı işlemle yürür: kavramsal kaymaları ayırt etmek, kullanım koşullarını ortaya koymak ve genellemelerin kapsamını sınamak. Özne tartışması, farklı anlamların aynı ad altında birleşmesinden doğan güçlükleri açığa çıkarır. Zihinsel içerik çözümlemesi, kişinin yeterliği ile düşüncesinin ilişkisel koşullarını birbirinden ayırır.

Uyum yönleri ve pratik yargı örnekleri ise betimlemenin veya teorik çıkarımın ölçütlerinin her alana aynı biçimde uygulanamayacağını gösterir. Bu işlemler birbirini dışlamaz; aynı çözümlemede birlikte kullanılabilir ve farklı sonuçlar doğurabilir. Ayrımın ölçütü, tek bir metni yalnızca bir başlık altına yerleştirmek değil, her çözümlemenin öncelikle hangi soruyu yanıtladığını ve hangi sonucu gerekçelendirdiğini göstermektir. Bu nedenle örnekler aynı kanıt gücüyle kullanılmaz: bir ayrımı somutlaştırma, seçilmiş bir içeriğin ilişkisel kuruluşunu destekleme ve evrensel bir savı karşı örnekle çürütme farklı argümantatif görevlerdir.

Bu sonuçların tümü, Descombes'u genel bir kuram karşıtlığıyla tanımlamanın yetersizliğini ortaya koyar. Zihnin dışsallığı, kategorilerin farklılığı ve anlamın kurumsal koşulları üzerine savları olumlu felsefi iddialardır. Bu iddialar gramatik eleştirinin dışında tutulmaz; her biri, teşhis edilen karışıklığın ötesine geçen açıklayıcı kapsamı bakımından ayrıca gerekçelendirilmelidir. Dummett'e yönelik olumlu göndermeler de tartışmanın bütün anlam kuramlarının reddi olarak kurulamayacağını gösterir. Eleştirel işlev, belirli bir kuramın neyi açıklayabildiğini, neyi önvarsaydığını ve nerede sınırlandırılması gerektiğini belirlemektedir.

Anlamın kamusal koşulları bu açıklamayı antropolojiye açar. Ortak bir dil ve kurumsal roller, bireysel düşünceyi ve görüş ayrılığını mümkün kılan ilişkiler olarak ele alınır; bunlardan ayrı bir kolektif düşünür çıkarılması gerekmez. Bununla birlikte, gramatik çözümleme kurumların tarihini, toplumsal etkilerini veya adaletini tek başına açıklayamaz. Armağanın alıcı gerektirmesi ile alıcının karşılık verme yükümlülüğü arasındaki fark, kavramsal gerektirme ile toplumsal normun ayrılması gerektiğini somutlaştırır. Karşılaştırmalı araştırma onun ayrımlarını sınayabilir; metinlerin türü ve bağlamı, yorumlarını düzeltebilir. Descombes'ta dil felsefesinin eleştirel niteliği, bu düzeltilebilirlik koşuluyla anlaşılmalıdır. Felsefi gramer, somut bir güçlüğü açıklığa kavuşturabildiği ve kendi genellemelerini de gerekçelendirebildiği ölçüde işlev görür.

Kaynakça

Bouvier, A. (2014). Quelle est la nature du lien social ? Philosophie sociale, sociologie et philosophie du sujet selon Vincent Descombes. *Igitur – Arguments philosophiques, 6*(1), 1–17. https://doi.org/10.57763/igitur.v6i1.15

Brandom, R. (2004). From a critique of cognitive internalism to a conception of objective spirit: Reflections on Descombes' anthropological holism. *Inquiry, 47*(3), 236–253. https://doi.org/10.1080/00201740410006357

Callegaro, F. (2016). Qu'y a-t-il de relationnel dans le social ? Vincent Descombes et les leçons du don. *Revue du MAUSS*, (47), 129–164. https://doi.org/10.3917/rdm.047.0129

Descombes, V. (1977). *L'inconscient malgré lui*. Les Éditions de Minuit.

Descombes, V. (1979). *Le même et l'autre : Quarante-cinq ans de philosophie française (1933–1978)*. Les Éditions de Minuit.

Descombes, V. (1983). *Grammaire d'objets en tous genres*. Les Éditions de Minuit.

Descombes, V. (1989). *Philosophie par gros temps*. Les Éditions de Minuit.

Descombes, V. (1994). Is there an objective spirit? (D. M. Weinstock, Çev.). J. Tully (Ed.), *Philosophy in an age of pluralism: The philosophy of Charles Taylor in question* içinde (ss. 96–118). Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/CBO9780511621970.009

Descombes, V. (1995). *La denrée mentale*. Les Éditions de Minuit.

Descombes, V. (1998). L'identification des idées. *Revue philosophique de Louvain, 96*(1), 86–118. https://doi.org/10.2143/RPL.96.1.541879

Descombes, V. (2000). The philosophy of collective representations (A. C. Pugh, Çev.). *History of the Human Sciences, 13*(1), 37–49. https://doi.org/10.1177/09526950022120584

Descombes, V. (2007). *Le raisonnement de l'ours et autres essais de philosophie pratique*. Seuil.

Descombes, V. (2008). Le principe de détermination. *Cahiers critiques de philosophie*, (6), 63–79. https://doi.org/10.3917/ccp.006.0063

Descombes, V. (2014). *The institutions of meaning: A defense of anthropological holism* (S. A. Schwartz, Çev.). Harvard University Press.

Descombes, V. (2015). Transandantal görüşler (E. Sarıkartal, Çev.). J. Derrida, V. Descombes, G. Kortian, P. Lacoue-Labarthe, J.-F. Lyotard ve J.-L. Nancy, *Yargılama fakültesi* içinde (ss. 67–102). İthaki.

Descombes, V. (2016). *Puzzling identities* (S. A. Schwartz, Çev.). Harvard University Press.

Descombes, V. (2017). Dire/Donner. Note sur les verbes trivalents. *Revue du MAUSS*, (50), 49–63. https://doi.org/10.3917/rdm.050.0049

Descombes, V. (2018a). *Le complément de sujet : Enquête sur le fait d'agir de soi-même* (2017 tarihli sonsözle, Tel baskısı). Gallimard.

Descombes, V. (2018b). Logic of the egotistical sentence: A reading of Descartes (J. Nabasny, Çev.). *Journal of French and Francophone Philosophy, 26*(1), 1–20. (*Le parler de soi* adlı 2014 tarihli eserden seçilmiş bölümler.) https://doi.org/10.5195/jffp.2018.835

Descombes, V. (2020). *Platonculuk* (M. Erşen, Çev.). Doğu Batı.

Fouré, L. (2005). Entretien avec Vincent Descombes. *Le Philosophoire*, (25), 7–20. https://doi.org/10.3917/phoir.025.0007

Perrier, G. (2009). Philosophie du roman et théorie de la lecture : Proust, Descombes, Althusser. *Revue internationale de philosophie*, (248), 177–190. https://doi.org/10.3917/rip.248.0177

Declarations

Author Contributions

This is a single-authored study; all stages of the work were conducted by the author.

Conflict of Interest

The author declares that there is no conflict of interest regarding the publication of this article.

Ethics Statement

This study has been conducted in accordance with the principles of research and publication ethics. No ethical approval was required as the study does not involve human participants, data collection, or experimental procedures.

Funding

This research received no external funding.